

Pirmas skyrius

KAS YRA FILOSOFIJA?

Tėve, jūs esate vienuolis dominikonas jau šešiasdešimt ketverius metus (nuo 1930 m.), kunigas beveik šešiasdešimt metų (nuo 1936 m.) ir naujos vienuolijos – Šv. Jono bendruomenės steigėjas. Parašėte daug filosofijos veikalų ir labai ilgai dėstėte filosofiją Fribūro universitete Šveicarijoje. Kaip ir kodėl vienuolis tapo filosofu? Ar vienuolis gali būti geras filosofas? Ar filosofinis ieškojimų kelias nereikalauja visiškai atsiverti tikrovei, taigi ir atsitraukti nuo tikinčiojo tiesų?

Jūs keliate labai svarbų klausimą, nes gyvenu kaip filosofas ne absoliučia prasme. Bandau gyventi krikščionišką gyvenimą, iki galo krikščionišką gyvenimą. Tačiau jei vienuoliškas arba tiesiog krikščioniškas gyvenimas gyvenamas protingai, krikščioniškajam gyvenimui tai nekenkia! Čia nėra jokio prieštaravimo, – šitaip gyvenant galima filosofškai mąstyti apie didžiąsias žmogaus gyvenimo ir jo patirties problemas; tada galima – tam reikalingas labai šviesus protas (nesakau – kritiškas protas, sakau – šviesus) – bandyti skirti, ką sakome kaip krikščionys ir ką sakome kaip žmonės, norintys būti protingi, norintys ieškoti, suprasti, atsiverti dialogui, susikalbėti su visais žmonėmis. Man atrodo, kad problema slypi kaip tik čia. Kalbėdamiesi su krikščionimi, galime iškart kalbėtis krikščioniškai, remdamiesi Kristumi ir Biblija. Priešingai,

susidūrę su žmonėmis, kurie savo valia tai pamiršo arba niekada to nežinojo, esame priversti griebtis to, ką žmogus mąsto įprastai.

Sakyčiau, šiandien kiekvienas protingas krikščionis privalėtų turėti šiuos du registrus. Kitaip patvirtinsime visada mane pribloškiantį požiūrį, kurio laikėsi ir Merleau-Ponty (Merlò Ponti). Jis nesvyruodamas sako: „Nemėgstu kalbėti katalikams, nes jie viską žino.“ Tie katalikai, kuriuos jis buvo sutikęs, sakyčiau, buvo nepakankamai filosofuojantys, kitaip tariant, buvo nepakankamai protingi *kaip žmonės*. Antraip Merleau-Ponty nebūtų taip kalbėjęs; jis būtų pasakęs: „Man įdomu kalbėtis su žmonėmis, kurie galbūt kitokios kultūros negu aš ir kuriems rūpi išsaugoti savo gyvenime krikščioniškąją pusę, bet kurie pažįsta ir žmonių problemas.“ Juk pamąstę, galime jas nagrinėti grynai filosofiskai, aiškiai skirdami šį požiūrį nuo kitų.

Ar nemėginote sukurti sistemos, filosofiskai įrodančios, kad tai, ką mąstote kaip tikintis žmogus, yra tikra ir gali būti perduota visiems žmonėms? Ar tai ne tam tikra paslėpta apologetika?

Nemanau, kad taip būtų. Pats aš visiškai nemėgstu apologetikos. Drįstu sakyti, kad šiandien mes visiškai išaugome iš apologetikos, būdingos XX a. pradžiai, ir jei šiandien tebekalbėtume apologetiskai, tai būtų pražūtinga. Jaunimas tiesiog nekenčia apologetikos ir tuoj pat ją „užuodžia“. Jauni žmonės tučtuojau jaučia, ar kalbi tiesiai, ar kreipiesi į jų širdį ir protą. Niekada neslėpiau esąs krikščionis, todėl abitas manęs visai nevaržo, priešingai, jis man padeda, nes nereikia kitiems vis priminti: „Aš esu krikščionis“, – ir taip matyti. Tada drauge bandome mąstyti apie žmonių problemas. Apologetinės pastangos išsilaiškė iki mūsų amžiaus vidurio, daugelis krikščionių jomis tebegyvena dar ir šiandien. Tačiau vis stebiuosi, kad Jėzus nėra apologetas. Jis mums pasirodo kaip labai protingas ir nesiliaujantis ieškoti žmogus. Gal Evangelijoje yra vietų, kur Jėzus prabyla filosofiskai? Man tai labai įdomu. Morkaus, Mato ir Luko evangelijose galbūt to nerasime, bet rasime šv. Jono evangelijoje.

Kurioje vietoje?

Jėzus pasižymi nuostabia prisitaikymo galia, – nesakau apologetine, bet prisitaikymo prie žmogaus galia, kitaip tariant, Jis žino, kam kalba, ir kalba taip, kad būtų suprstas. Tai puikiai matyti iš pokalbio su samariete – šiuo atžvilgiu galbūt tai iškalbingiausia vieta. Samarietė (ji verta vadintis modernia!) iš karto primena Jėzui: „Mat žydai nebendrauja su samariečiais“ (Jn 4, 9). Šiandien taip pat galime įsivaizduoti kai kuriuos atvirai jums sakant: „Katalikai, krikščionys su šitais žmonėmis nesikalba.“ Jėzui tai žinoma. Vis dėlto Jis nori pažadinti samarietės smalsumą, nes galbūt kaip tik smalsumas ją buvo pražudęs. Jis išbudina jos smalsumą tam, ko ji nesupranta. Jėzus prisitaiko prie šios moters, prašydamas atsigerti. Su kitais Jis kalbės kitaip, ir Jono evangelijoje yra ypač reikšminga vieta, kurioje Jėzus kalba kaip filosofas. Tą vietą visada labai mėgau skaityti, bet tik prieš kelerius metus suvokiau, kad ji turi filosofinės reikšmės. Dabar man visiškai aišku: atidžiai skaitydamas Jėzaus pokalbį su Pilotu suvoki, kad Jėzus kalba kaip filosofas. Jis pabrėžia: „Aš esu atėjęs, kad liudyčiau tiesą“ (Jn 18, 37). Interpretuojant šis tvirtinimas dažniausiai siejamas su Jėzaus apaštališku gyvenimu, bet jeigu Jėzus būtų turėjęs galvoje savo apaštališką gyvenimą, būtų sakęs, kad atėjo paliudyti esąs Dievo Sūnus. Pilotui, net jeigu Jėzus ir yra Dievo Sūnus, tai nesuvokiama. Štai kodėl Jėzus kalba apie autoritetą, valdžią (plg. Jn 19, 11) ir tiesą. Ir Pilotas tai puikiai supranta: „O kas yra tiesa?!“ (Jn 18, 38). Nepamirškime, kad Romoje tuo metu viešpatavo Epikteto ir stoikų filosofija. Stoikai ieško tiesos, praktinės tiesos. Epiktetas ieško praktinės tiesos: kaip praktiškai savo gyvenime būti tikram? Kiek tai įmanoma? Jėzaus pokalbis su Pilotu galėtų vadintis „Jėzus filosofas valdžios žmogaus akivaizdoje“. Pilotui Jėzus neparodys dvasinio autoriteto, nes Pilotas to nesuprastų. Juolab neparodys nė žemiškojo autoriteto, nes jų požiūriai pernelyg skiriasi. Tačiau Jis gali kalbėti apie tiesą, todėl labai aiškiai, tiksliai prabyla apie Piloto valdžią.

Kalbėdamasis su Nikodemu (plg. Jn 3), Jėzus kalba kaip teologas. Ar toks prisitaikymas apologetiškas? Visai ne. Dėmesingumas

pašnekovo patirčiai ir jo suvokimo būdai – anaip tol ne apologetika. Tai noras pažinti pašnekovą bei jo „žaidimo taisykles“ ir siekimas, kad užgimtų draugystės ryšys. Veikdami apologetiškai, jokios draugystės neužmezgame. Kaip tik priešingai, nes siekiame įtikinti, taigi palenkti į savo pusę. Blogiau bendrauti su jaunimu nebeįmanoma. Jaunuolis parodo nugarą, vos tai pastebėjęs. Jei, priešingai, juo domimės ir norime ieškoti kartu, būti iš tiesų artimi, tai jis klausosi, domisi. Taip elgiasi ir Jėzus. Jis niekada nebijodavo atvirai pasakyti, iš kur Jis ir kas Jis, o apaštalaudamas nuostabiai gebėdavo iš tikro tapti artimas Jo besiklausantiems.

Atidžiai skaitydami šv. Jono raštus, imame suprasti, kad krikščionis gali būti ir filosofas. Vatikano II Susirinkimas man buvo ženklas, kad Bažnyčia kaip tik to reikalauja, nes šis Susirinkimas ragina atsiverti pasauliui. Be filosofijos, t. y. be suvokimo, kas yra žmogus, negaliu suprasti atsivėrimo pasauliui. Tas suvokimas turi būti labai gilus, jis ne sistema! Sistemą taip pat grindžia apologetika, nes savo sistemą reikia ginti. Bet mums sistemos ginti nereikia – mes ieškome tiesos ir ieškome jos visur. Esame jos įgiję daugiau ar mažiau, arba veikiu ji mus daugiau ar mažiau yra įgijusi, bet tai kitas klausimas. Ieškant tiesos svarbu žinoti, ar pašnekovas domisi tuo, ką sakome. Galiu tai tvirtinti, nes dėščiau visą savo gyvenimą, ir, be abejo, pakartosiu, kad niekada neklausiu studento: „Ar suprantate?“, bet klausiu: „Ar pasikaitos jus domina?“ Kam neįdomu, tie gali išeiti. Tiems, kurie atsako: „Man sunku suprasti, bet įdomu“, sakau: „Labai gerai, tęskite.“

Vadinasi, kaip tik žmogus domina filosofą?

Taip, egzistuojantis žmogus ir visi jo matmenys, paskiri ir bendri. O kas domina krikščionių? Žmogus, atperkamas Kristaus ir Jo šaukiamas būti Tėvo mylimuoju sūnumi. Jono Pauliaus II pontifikato pradžios teiginys: „Žmogus yra Bažnyčios kelias“¹ kai ką papiktino. Tačiau iš

¹ Enc. *Redemptor hominis*, 14; plg. Enc. *Dominum et vivificantem*, 58 ir 57 pradžia.

tiesų negali būti kitaip, nes Įsikūnijimo slėpinys yra Atpirkimo dėlei. Jėzus atėjo gelbėti žmogaus ir parodyti, kad Jo žvilgsnis į žmogų daug skvarbesnis ir žmogiškesnis, negu bet kurio kito žmogaus. Čia Jėzus nepralenkiamas. Šiuo aspektu skaitydamas šv. Jono evangeliją, matai, kad ji ir filosofiškiausia, ir mistiškiausia. Jėzaus požiūryje į žmogų visada kai kas lieka žmogiška. Be abejo, ne vien tai; šv. Jono evangelijos aš neapriboju vien filosofija. Tačiau sakau, kad šv. Jono evangelijoje išvelgiu krikščioniui duotą galimybę kalbėti vien filosofiškai.

Jūs – krikščionis, filosofas, tačiau ginatės kuriąs „krikščionišką filosofiją“. Kodėl?

Krikščioniškoji filosofija – tai ta pati apologetika. Taip, mūsų kultūra krikščioniška, bet ką tai reiškia? Krikščionys pastatė katedrų; bet ar katedros netampa muziejais? Katedros buvo statomos ne tam, kad būtų paverstos muziejais, jos pastatytos tam, kad būtų namai, kuriuose žmonės meldžiasi ir į kuriuos ateina susitikti su Dievu. Šiandien krikščioniškoji kultūra be paliovos kreipiama nuo savo tikrojo tikslo.

Pirmiausia esu krikščionis, t. y. Kristaus mokinys, ir trokštu Jį mylėti. Būdamas Kristaus mokinys ir dominikonas nūdien, – dominikono pašaukimas paprastas, tas pašaukimas – tiesa (Ordino devizas – *Veritas*), – labai pamilęs ir tebemylėdamas šį pašaukimą, bandau perprasti tiesą visais lygmenimis, nė vieno neatmesdamas. Nebepaisydamas kokio nors vieno tiesos lygmens, jos jau nebeieškai, daraisi nepakantus ir labai greitai tampi partijos žmogumi, o tai priešinga tiesos ieškojimui.

Savo gyvenime šį tiesos ieškojimą visais lygmenimis labai sunku išlaikyti, bet tai nuostabu, nes privalai jam nuolat atsiverti. Beveik pasakyčiau, kad tai tarsi smalsumo pagunda: susitikę visiškai skirtingos kultūros negu mes ir kartu tokius pat žmones kaip mes, trokštame juos pažinti, pažinti iš tiesų, t. y. nesislapstydami, nes juk susitinkame *žmogų*, o žmogus nesibaido, susitikęs kitą žmogų, kuris paprasčiausiai pasisako, kas esąs. Tad susitikęs žmogų, norėčiau sužinoti, ar jis

vedęs, ar ne, ar turi vaikų, nes nuo to viskas, ar bent daug kas, priklauso. Turintis vaikų marksistas kalba visiškai kitaip, negu jų neturintis marksistas. Tikra meile gyvenantis žmogus visiškai kitoks, negu tokia meile negyvenantis žmogus.

Susitikęs vien sistemos, ideologijos žmogų – baisu net pagalvoti, – pasijustum tarsi priešais sieną, nes jis atmes viską, kas nepriklauso jo ideologijai. Net Bažnyčios viduje, sakyčiau, yra ideologijos besilaikančių žmonių; ir jie kartais nuo Bažnyčios daug labiau nutolę, negu kiti.

Ar imanoma vienu metu saugoti aukščiausią tiesą apie žmogų bei jo tikslą kaip krikščioniui ir ieškoti tiesos, žmogaus gyvenimo prasmės kaip filosofui?

Jei gerbiame tai, kas yra tikėjimas, manau, tai nesunku. Šv. Tomas yra parašęs puikų straipsnį apie tikėjimo būtinybę². Jis jokių būdu nesako, kad tikėjimas būtinas tam, kad pažintume žmogų, visatą, pasaulį, ar tam, kad suvoktume, kas yra šeima. Ne. Jei tikėjimas būtinas, tai dėl to, kad aš nukreiptas į Dievo regėjimą. Tai neabejotina. Jei noriu kalbėti apie Dievo regėjimą, tikėjimas man būtinas; filosofškai apie tai nedaug galiu pasakyti. Tačiau jei noriu kalbėti apie žmogų, pirmiausia stengiuosi suvokti, kas yra žmogus, ir tik paskui matysiu, ar tikėjimas dar teikia kitokio tikrumo. Jei tikėjimas dar teikia kitokio tikrumo, tai jau kita sritis; ji ne žmogiška, bet antgamtinė, nukreipta tiesiogiai į Dievo regėjimą.

Taigi tikėjimo man reikia dėl Dievo regėjimo. Tačiau visiškai sutikčiau, jei sakytumėte: nors tikėjimas ir užveda į labai iškilią bei vertikalią viršūnę (o Dievo regėjimas yra labai „aukštai“!) ir viską apšviečia nuo šios viršūnės, jis neteikia jokie filosofinio, taigi jokio tipiško žmogiško pažinimo. O kad galėtume kalbėtis su žmogumi, reikia būti žmogiškam, reikia prie jo priartėti žmogišku požiūriu. Bendraudamas su mokslininku, bandau šiek tiek sužinoti, kas yra mokslas, ir stengiuosi suvokti, kas jį domina. Tai visiškai manęs nevaržo, nes

² Plg. *Summa th.*, II-II, q. 2, a. 3; I, q. 1, a. 1.

tikėjimo tikrumas kyla iš filosofui nepasiekiamos srities. Tikėjimas teikia tikrumą ten, kur filosofas negali patekti. Tačiau šis tikrumas – ne akivaizdumas: aš tuo *tikiu*, priimu tikėjimo tamsybėse, per meilę ir meilėje. Nors tikinčiajam ar krikščioniui šios tiesos tikros, per visą jo žemiškąją kelionę jos lieka neaiškios ir neįgauna jokio akivaizdumo. Vis dėlto jis tikras, kad ateis metas, kai šios tamsybės išsisklaidys ir jis galės gėrėtis palaimingu apreikštųjų slėpinių regėjimu.

Jei kai kurios iš šių apreikštųjų tiesų, pavyzdžiui, Dievo Kūrėjo egzistavimas, gali būti atrastos žmogiško proto prigimtį atitinkančiu būdu, krikščionis gali tik džiaugtis tuo, nes šios tiesos – apreikštųjų tiesų dalis. Šv. Rašte vis primenama, kad mūsų žmogiškasis protas, remdamasis regimosiomis tikrovėmis, gali atrasti neregimąją tikrovę (plg. Išm 13, 5; Rom 1, 20). Ar ne šito reikalauja mūsų proto gyvybingumas? Visa, ką mūsų protas pats gali atrasti, jis pats ir *turi* atrasti, jeigu net yra tai gavęs dovanai, t. y. Apreiškimu. Krikščionių tikėjimas gerbia ir brangina visa, ką žmogaus protas pats gali atrasti; palyginti su kitomis tikybomis, galbūt tai išskirtinis jo bruožas. Ar krikščionių tikėjimas nepažadina mumyse troškimo iš tiesų ieškoti tiesos tiek Apreiškimo, tiek filosofijos plotmėje?

Vis dėlto daugelis tikinčiųjų mano į viską gali atsakyti savo tikėjimu.

Jie galbūt tikintys, bet netobuli, nes tikėjimas nepakankamai pažadina jų protą ieškoti tiesos. Rasi, galėtume sakyti, kad jų tikėjimui trūksta jėgos. Jeigu jie būtų smalsesni, labiau intelektualiai išalkę ir pabudę, šitaip nemanytų. Puikiai suprantu, kad galima tyrinėti Šv. Raštą ir klausti (jei turėčiau laiko, taip ir daryčiau), kokią antropologiją apreiškia Šv. Raštas. Jei turėčiau laiko, su užsidegimu skaityčiau Bibliją kaip filosofas. Retsykais, beje, taip ir darau; taip skaitau šv. Joną, ir mane tai degte uždega. Tačiau taip skaitydamas Šv. Raštą, labai gerai žinau skaitęs jį savo horizontalės lygmeniu. Jei net ši horizontalė labai aukštai, ji lieka horizontalė. O tikintysis Šv. Raštą skaito visiškai kitaip, ir jeigu jo neskaitytome kaip tikintieji, tai ir tikėjimą, ir

teologiją painiojame su filosofija; kol skiriame šiuos du dalykus, tol pavojaus nėra.

Ar daug yra „aūkštų“, kuriuos būtina aiškiai skirti? Ar yra jūsų filosofinė mintis, teologinė mintis ir dvasinis gyvenimas?

Taip, bet visa sudaro vienovę – tai žmogus. Kadangi vartojate šį palyginimą, palikime jį, bet sakykime ne „aūkštai“, o „lygiai“. Šiais laikais galime remtis labai paprastu, padedančiu tai pajusti pavyzdžiu: lėktuvai skraido skirtingais lygiais. Tai geriausias palyginimas. Pakylate į tam tikrą aukštį ir regite peizažą, o paskui skrendate kitame aukštyje ir žvelgiate į tą patį peizažą – ar jums tai kliudo? Visiškai ne.

Taip, tačiau galėtume klausti, ar lakūnui, iš aukštybių reginčiam visą kalną, būtina vargti ir vėl kopti į kalno viršūnę iš apačios, kaip daro filosofas.

Manau, kad lakūnas, matantis iš aukštybių, labai norės viršūnę pasiekti ir iš apačios, kad pamatytų tą kalną iš kitos perspektyvos. Tai nieko negadina!

Tai truputį panašu į tai, ką atlikote. Tikite, esate teologas ir visą savo gyvenimą buvote filosofas. Gal galėtumėte apibrėžti, kas yra filosofas?

Apibrėžimo nėra. Geriausias, mano galva, filosofo apibrėžimas, prie kurio nuolat grįžtu – tai Péguy (Pegì), kuris nebuvo filosofas, apibrėžimas. Jis geriausias ne absoliučiai, bet dėl to, kad žmonės jį geriausiai supranta. Péguy savaip aiškina, kad yra tik dvi žmonių rūšys: plaukiantys pasroviui ir kylantys prie šaltinio; taip jis skiria filosofus nuo ne filosofų. Daugybė žmonių plaukia pasroviui, tai nesunku – ir numirėliai plaukia pasroviui, jų lavonai pasroviui plaukia net greičiau už kitus – tad, kad laimėtume plaukimo pasroviui varžybas, tapkime lavonais! Darykime kaip visi, plaukime pasroviui. Kai ko nors klausiu: „Kodėl jūs taip darote?“, o man atsakoma: „Šiandien tokia mada, visi taip daro“, aš atšauku: „Vadinasi, plaukiate pasroviui? Tapkite lavonu, taip plauksite greičiau. Kitaip

sakant, nebemastykite, plaukite, darykite kaip visi, ir tiek.“ Kai kurie, priešingai, nori kilti prie šaltinio. Ir Péguy priduria: prie šaltinio kilti sunku, tai labai vargina, be to, reikia susitaikyti su tuo, kad lieki vienas. Labai gerai nusakyta. Péguy ne apibrėžia, bet aprašo vidinį nusiteikimą ieškoti tiesos. Manding, filosofas ir yra tas, kuris kaip pašėlęs ieško tiesos. Ne tam, kad ją užvaldytų, bet kad būtų jos užvaldytas, jos perimtas. Kaip tik todėl gana neblogai būtų galima apibrėžti filosofą, tariant, kad filosofas yra žmogus, besigrumiantis su *visais a priori* – politikos, moralės, žodžiu, *visais a priori*, kokių tik galima turėti, o mes jų turime gyvą galybę ir visą laiką turėsime. Reikia grumtis su *a priori*, kad galėtume žvelgti į kito žmogaus veidą, į draugo veidą, į šventojo veidą, į gamtą, į mažytę žibutę. Labai mylėjau vieną didį tapytoją, kuris sakydavo: „Tapytojas – tai tas, kuris moka žiūrėti į obuolį taip, lyg niekada nebūtų jo matęs.“ Norėdavau jam atsakyti: tas ir yra filosofas!

Ar filosofija nėra pirmiausia proto apvalymas?

Taip, proto apvalymas, kad suprastume dalykų gelmę, Péguy sako – šaltinį, bet „gelmė“ ir yra „šaltinis“. Matyti ne taip, kaip visi. Iš tiesų tikrovę mato visi ar bent tiki ją matą; bet labai dažnai tikrovės, tam tikros tikrovės gelmė painiojama su tuo, kas matoma, su regimybe. Kaip tik todėl filosofas galės pasakyti, kaip Merleau-Ponty gyvenimo pabaigoje, kad filosofija per tai, kas regima, siekia suvokti tai, kas neregima. Šis „apibrėžimas“ itin geras, jis pakartoja tai, kas sakoma apie Mozės tikėjimą: „Jis liko nepajudinamas, tarsi regėtų Neregimąjį“ (Žyd 11, 27). Tikintysis per tai, kas regima, turi išvysti tai, kas neregima. Filosofas – tai tas, kuris kiek galėdamas labiau gilinasi, kad atrastų tikrovių, tam tikros tikrovės, ypač žmogaus tikrovės, tiesą.

„Kas yra žmogus?“ Ar tai ne pagrindinis filosofo klausimas?

Taip, kas yra žmogus? Filosofas bando suvokti žmogaus tiesą ir žmogaus gebėjimą suvokti šią tiesą; jis stengiasi suvokti žmogaus tikslą: kodėl jis egzistuoja? Man atrodo, tai esmingiausia. Kaip tik tai leidžia

„išmatuoti“ filosofijos gylį. Jei filosofija pasilieka vien žmogiškosios kalbos lygmenyje, kaip, deja, šiandien, tai ji siekia visiškai netoli. Jei filosofija pasilieka vien logikos lygmenyje, tai irgi visiškai netoli. Jei filosofija pradeda pažinti menininką, jau gerai, nes yra genialių menininkų. Jei filosofas, pavyzdžiui, Bergsonas, domisi mistikais, jis pasiekia žmogaus gelmių gelmę.

Šiais laikais turėtumėte jaustis gana „paraštinis“ filosofas, nes dauguma šiuolaikinių filosofų sako, kad nebeverta stengtis suvokti, kas yra žmogus. Nuo Russeau (Ruso) laikų nei apie žmogaus prigimtį, nei apie tikslą nebekalbama. Šis filosofinis ieškojimų kelias nebedomina filosofų, jis atrodo jiems bergždžias. Sakoma, kad jis domino vien senovės filosofus.

Jis nebeturi paklausos rinkoje, tai tiesa, sutinku. Bet paklausa rinkoje – ne filosofijos kriterijus. Man vis tiek. Tai leidėjo, knygaininko kriterijus, bet ne filosofijos kriterijus. Taip jau yra buvę – turiu galvoje sofistus. Dauguma šiuolaikinių filosofų mėgsta sofistus, ir tai suprantama. Kaip sakė Aristotelis: „Toks tokį pažino, varnas varnui akies nekirs.“³ Sofistai šiais laikais gali būti tikri, kad juos lydės sėkmė, be to... tai leidžia pasipelnyti.

Paaiškinkite, ką laikote „sofistu“.

Sofistas siekia patikti ir prisišienauti pinigų. Jis siekia susukti žmonėms galvas, įsiteikdamas ir parodydamas jiems keletą triukelių, keletą receptelių, kaip gerai kalbėti ir kaip patraukti publiką. Tai nebe tiesos ieškojimas, o veiksmingumo vaikymasis. Jei filosofija – veiksmingumo vaikymasis, visi privalome tapti sofistais, bet kaip tada nutolstame nuo to, apie ką kalbėjo Péguy! Plaukdami pasroviui kartu su visais veiksmingais žmonėmis, tampame veiksmingi, o kad išliktume

³ Aristotelis. *Nikomacho etika*, VIII, 2, 1155 a 33. Iš senosios graikų k. vertė Jonas Dumčius, in: Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990.

veiksmingi, pasitelkiame kalbą. Kalbėjimas gali būti labai įtaigus, ypač jei mes patys įtaigūs. Kartą kažkas man pasakė: „Mums reikia tokių žmonių kaip jūs, nes jūs – tvirtų įsitikinimų žmogus.“ Taip, aš tvirtų įsitikinimų, bet nesiekiu įtikinti. Siekiu vienintelio – klausantiems manęs priminti, kad yra siaurasis takelis, vedantis į tiesą. O sofistai siekia įtikinti, ir dar turėdami politinių kėslių.

Kaip matote, šiandienis mūsų gyvenimo būdas nelabai lengvas filosofui, mėginančiam ieškoti tiesos. Tačiau visur, bet kokioje šiuolaikinėje filosofijoje, dar yra tiesos trupinių, ir juos reikia stengtis atpažinti. Jei iš tiesų esi tikrovės, žmogaus filosofas, tai žinai, kad absoliutaus blogio negali būti, taigi negali būti nė absoliučios klaidos. Kiekvieną filosofą, išminties draugą, kad ir kiek jis būtų nutolęs nuo tiesos, vis tiek galima kaip nors pasiekti – nesakau, sutikti su jo ginamais teiginiais, nes kartais tai labai sunku, bet susitikti patį filosofą jo tiesos ieškojimų kelyje. Žmogus, niekur neieškantis tiesos, negali būti išminties draugas.

Ar nemanote, kad šiandien suprasti, kas yra žmogus, skirtingais aspektais siekia ypač humanitariniai mokslai? Kuo, jūsų manymu, filosofija skiriasi nuo humanitarinių mokslų? Ar šie mokslai neištūmė filosofijos, suvokiamos taip, kaip suvokiate jūs?

Kai kurie taip mano. Jie mano, kad ypač psichologija išstūmė filosofinius aistrų, jausmingumo ir meilės tyrimus. Pats aš taip nemanau. Žinau, padėti jiems tai suprasti sunku. Duodu pavyzdį. Kartą Šveicarijoje skaičiau paskaitą apie meilę – tema, kurią mėgstu gvildinti. Tą kartą kalbėjau dieviškosios meilės aspektu, tačiau kalbėdamas apie dieviškąją meilę, esi priverstas kalbėti ir apie tai, kas yra meilė. Nežinojau, kokie žmonės manęs klausosi. Pirmose dviejose eilėse sėdėjo vienuolės – čia žinojau, į ką kreipiuosi! Bet už jų buvo pasauliečių, daugmaž du šimtai žmonių. Publika klausėsi atidžiai. Įsijautęs į temą, ištariau sakinį, kurį kartkartėmis pakartojau, nes jis pabudina: „Psichologija suka aplink pagrindinę meilės problemą, nepaaiškina, kas yra meilė, ir ji negali to paaiškinti.“ Pabandžiau parodyti, kad

psichologui pirmiausia rūpi sąlygotumas ir kad, taikydamas savo psichologinį metodą, prie kurio labai prisirišęs, jis negali suvokti, kas yra tikrasis žmogaus tikslas. Psichologas tiria sąlygotumą ir apie tai pasako nepaprastai įdomių dalykų, bet kiek psichologas nepaiso žmogaus tikslo, tiek jo tiriamas sąlygotumas praranda savo kaip sąlygotumo prasmę ir virsta kalbėjimu apie žmogų įvairiose situacijose. Tad psichologas ir tiria žmogų, išgyvenantį šias situacijas. Tačiau jei žmogus neturi tikslo, jis niekada neatsiduria tragiškose situacijose! Pašalinus tikslą, pašalinamas ir tragiškumas. Juk tragiškumą iš tiesų išgyvename atsidūrę kokios nors giliai mus užvaldžiusios tikrovės akivaizdoje ir numatę visas kliūtis, visas kovas, nusiteikę jau nuleisti rankas, nežinodami, kiek ilgai dar pajėgsime ištvirti. Psichologas tiria jausminį sąlygotumą.

Žodžiu, baigiu savo paskaitą ir išgirstu šnabžtelint man į ausį: „Kai kas supyko dėl jūsų pasakymo!“ – „Kas?“ – „Pjaget (Pjažė) asistentas“ (iš tikrųjų, ten buvo vienas iš Pjaget asistentų). – „Jei supyko, teneurma už akių ir teateina pasikalbėti. Bus daug naudingiau, jei mes užmegsime pokalbį.“ Kol jo ieškota, man buvo pranešta: „Jis susižadėjęs, ir jo sužadėtinė čia, kartu su juo.“ – „Tada aš išgelbėtas“ (aplank mane – šypsenos). Pasitikdamas jį ateinantį, pradedu: „Atrodo, esate supykęs?“ – „Taip! Jūs nežinote, kas yra psichologija.“ Man dažnai priekaištaujama, kad aš nežinau, kas yra psichologija, nes per daug į ją nesigilinu. Tikslas – štai kas mane domina. Vis dėlto mane domina ir psichologija! Tačiau man psichologija – gyvenimas su žmonėmis, tai daug įdomiau negu knaisiotis knygoje, nes kaip tik šį žmogišką santykį ir svarbiausia išsaugoti. Kadangi esu tiesiog pasinėręs į jaunų žmonių aplinką, pasitikinčių jaunų žmonių aplinką, tai, manau, esu psichologas nuo ryto iki vakaro, bet ne knygisėkas, nes išsaugau gyvą ryšį, bandau juos suprasti bei priminti tikslą.

Taigi sakau tam jaunuoliui: „Atrodo, ir jūsų sužadėtinė čia. Tad jūs susižadėjęs?“ – „Taip.“ – „Man būtų labai malonu ją pasveikinti.“ Mergina prieina, aš ją sveikinu, po to jos akivaizdoje sakau jos sužadėtiniiui: „Klausykite, tarp mūsų kalbant, norėčiau jums užduoti subtilų klausimą, o kadangi kalbu atvirai, prašyčiau ir man atsakyti atvirai.

Ar psichologijos studijos jums labai padėjo pažinti ir mylėti savo sužadėtinę?“ Tada jis žvilgtelėjo į ją (jiedu žaibiškai apsikeitė žvilgsniais, kurie buvo autentiški, tikri) ir atsakė: „Visiškai ne!“ Tada vėl paklausiau: „Argi ne apie tai aš ir kalbėjau?“ Tai buvo įrodyta. Žinoma, jeigu jis nebebūtų mylėjęs, jei būtų nusivylęs, ką gi, tokiu atveju nebemylintis ir savo kiaute užsidaręs psichologas būtų galėjęs jame paimti viršų. Tačiau gyvas, išties gyvas žmogus – visai kas kita, jis myli ir atranda meilę.

O jeigu šis žmogus būtų buvęs filosofas, ar jam tai būtų kaip nors padėję?

Manau, jis būtų galėjęs aiškiau suvokti savo meilę. Filosofas nesitenkina išvadomis ir nesinaudoja jomis, nes išvados – jau nėra egzistuojanti tikrovė, padedanti atrasti žmogaus tikslą, jo asmeninį gėrį, turintį galios pažadinti jame tikrą meilę. Man pačiam protas visada labai padėjo pažinti žmones ir galbūt dar labiau moteris. Kodėl? Todėl, kad protas leidžia pažinti tai, kas *kitam* būdingiausia ir kas jame giliausia, t. y. jo asmenį. Visada manai vyrą (pats būdamas vyras) truputį pažįstą, nes pažįsti save; bet pažinti moterį – sunkesnis ir subtilesnis dalykas. Vyras, perkeliantis į moterį tai, ką atrado savyje, visada klysta. Protas leidžia skirti susižavėjimą, kurį sukelia grožis, ypač moters grožis, nuo tikrosios traukos, kurią sukelia gėris. Samprotis* (tas, kuris samprotauja) nepadeda nei pražysti, nei bręsti meilei, bet protas kaip protas, priešingai, leidžia man atskleisti tikrąjį asmens gerumą.

Apskritai kalbant, filosofines paieškas nuo humanitarinių mokslų ieškojimų skiriate, remdamasis tuo, kad humanitariniai mokslai labiau nagrinėja žmogaus sąlygotumą, negu domisi jo tikslingumu?

Taip, kaip tik tai. Tačiau reikia gerai suprasti, kad sąlygotumas tampa nepaprastai svarbus, sergant ar užsidarius savyje. Mes visi panašūs: pavargę užsidarome savyje, o tada daug stipriau gyvename

* Išsamiau apie sampročio (pranc. *raison*) ir proto (pranc. *intelligence*) perskyrą p. 116–117 (*Vert. past.*).

sąlygotumu, be galo be krašto grįždami prie to, ką padarėme, puolame į skrupulus, priekaištaujame sau: „Ką aš padariau? Padariau kvailystę. Kodėl taip padariau?“ Ir taip toliau. Mėginame visa tai išnarplioti. Tačiau aš užduočiau paprastą klausimą: ar nepažįstant sveiko žmogaus, galima išgydyti ligonį? Jei nepažįstu žmogaus taip, kaip jį pažįsta realistinė filosofija, filosofija, siekianti iki galo, kiek įmanoma giliau pažinti žmogų, tai negaliu pažinti nė ligonio. Ligonis pažįstamas per gyvą sveiką žmogų. Tiesa, yra ligų, ypač psichinių, arba lūžių, ryškiai nušviečiančių, kas yra žmogus; tai, sakyčiau, tarsi plyšiai kalnuose. Tupėdamas pažliugusiame sniege, gali išeiti iš proto, nes nieko nebematai. Tačiau kai staiga atsiduri priešais plyšį, jau kitas dalykas. Gyvenime būna tokių dalykų, kad iš tiesų nebežinai, ko griebtis, tada psichologas gali ateiti į pagalbą. Jei filosofas nepakankamai yra psichologas, tą akimirka, galbūt, jis per aštriai gali iškelti tikslo reikalavimą.

Daug kalbate apie sąlygotumo ir tikslo perskyrą. Apibūdinkite tiksliau prasmę, kurią suteikiate šiems terminams.

Man tai filosofinis raktas. Ne visada lengva šią perskyrą išvelgti konkrečiai, bet ji labai svarbi.

Kadangi tikslas inteligibilusis už sąlygotumą, vadinasi, tikslas padeda suprasti, kas yra sąlygotumas. Vien tas, kuris nors kiek perprato, kas yra tikslas, gali suvokti sąlygotumą. Pastebėjau, kad tai nuostabiai pasitvirtina menininko atveju. Iš tikrųjų menininkas man geriausiai padeda suprasti, kas yra psichologija. Menininkai paprastai pasižymi tam tikra didybe, tai gan išpuoselėtos psichologijos, dramatiškumo jausmo turintys žmonės. Menininkams tai tinka. Jų pavyzdys geriausiai padeda suvokti perskyrą, kurią prašote paaiškinti. Beje, kaip tik mene geriausiai suvokiame pirmąjį tikslo momentą. Koks menininko tikslas? Paklauskite menininko: „Kodėl jūs menininkas?“ Jis atsakys jums: „Aš esu menininkas, kad sukurčiau kūrinį; tą kūrinį nešiojuosi savyje ir privalau jį įgyvendinti.“ Jis nešiojasi savyje tam tikras idėjas, tam tikrus planus, ir nori juos įgyvendinti. Tad kas gi jo tikslas? Kūrinys. Čia iškart

suvokiu, kas yra tikslas. Tai labai ypatingas tikslas, bet jis labiausiai apčiuopiamas. Šiandieniam pasaulyje visada pro meną turime įsukti į siaurą tikslo takelį, nes niekas negali paneigti, kad menininkas turi sukurti kūrinį. Menininkas, sukuriantis tik teplionių ir sakantis turįs nuostabių idėjų, – niekam tikęs menininkas! Tegu geriau jis keičia amatą.

Pamenu... – truputį negerai apie tai kalbėti, – kaip Sartre'as (Sartras) buvo lyginamas su Gabrieliu Marceliu (Gabrieliu Marseliu). Reikėjo išgirsti Gabrielį Marcelį kalbant apie savo dramaturgiją ir ypač apie Sartre'o dramaturgiją. Vargšui Gabrieliui Marceliui buvo apmaudu matant, kad Sartre'o pjesės kėlė daug susidomėjimo ir buvo vaidinamos, o jo – anaipol ne! Kadangi jo dramaturgija buvo pamokoma, o kolegos kaip tik tokia nebuvo, Marselis to visiškai nesuprasdavo. Būdavo labai įdomu visa tai girdėti, nes įdomu matyti du filosofus, besireiškiančiais kitoje, o ne savo srityje.

Menininkas rašo pjeses, kad jos būtų vaidinamos. Verta pamatyti tikrus menininkus, kai jie rašo pjesę, būdami tarsi jos apsėsti (ir galbūt rašo ištikus metus), ir kaip jie paklaiksta išvydę, kad pjesė negali būti vaidinama! Tai nepaprastas reginys, nes tada labai gerai supranti, kad pjesė turi būti suvaidinta. Teatro veikalas tam ir yra, kad būtų pastatytas, interpretuotas. Kuo taptų dailininkas, niekada nerengiantis parodos ir kaupiantis savo paveikslus panašiai, kaip iš pradžių elgėsi Ruault (Ruo)? Ruault kaupė kaupė, bet vieną gražią dieną, manydamas, kad visi jo paveikslai niekam tikę, puolė juos deginti. Jis sakė man asmeniškai: „Vieną dieną žmonės nutars, kad Ruault sadistas – jis sudegino savo vaikus! Aš ne sadistas, bet visa tai deginu, nes man tai nebeatinka!“ Menininkas – savo kūrinio šeimininkas ir turi teisę sudeginti jam nebeatinkantį kūrinį. Kūrinys priklauso jam. Tai labai įdomu, nes parodo, kad tikslas, kurio menininkas siekia ir kurį suvokia, nėra absoliutus. Jei šis tikslas būtų absoliutus, jis nebepriklausytų menininkui, menininkas būtų „besiveržias į tikslą“. Labai dideli menininkai tokie ir yra: baigę kūrinį, kone nebedrįsta į jį žvilgtelėti, nes kūrinyje iki galo neįgyvendinta tai, ką jie laikė savyje. Ir jie tyčia pradeda iš kito galo, kartais net visai priešingo.

Ar menininko tikslas kyla iš paties žmogaus?

Taip, menininko tikslas kyla iš paties žmogaus, iš jo idėjos. Įkvėpimas užvaldo menininką ir verčia įgyvendinti kūrinį. Kūrinytis tiesiog užvaldo menininką, bet, kaip sakote, kūrinys – ne tikrasis tikslas, nes šis tikslas ne didesnis už patį menininką. Menininkas turi įkvėpimą, idėją, kuri didesnė už jo įgyvendinamą kūrinį. Kūrinio vertę jis matoja atsižvelgdamas į tai, ką laiko savyje.

Jeigu menininkas menkas, tai jis vertina kūrinį... pagal tai, kaip tas perkamas! Picasso (Pikaso) tai puikiai perkando; jis labai gerai žinojo, kad kai kurie jo kūriniai bevečiai, todėl juos ir pardavė. O tuos, kurie jį domino, pasiliko sau, nes jie atitiko jo idėją.

Taigi meno kūrinys – pirmasis tikslas. Imkime kitą, draugystės meilės pavyzdį...

Paašškinkite, kaip suprantate „draugystės meilę“.

Man labai svarbu išlaikyti šį terminą, randamą šv. Tomo veikaluose⁴. Jis tapatus graikų žodžiui *philia*⁵. Žodis „draugystė“ šiais laikais tapęs labai miglotas ir banalus! Jis taip pat puikiai reiškia ir kolegiską bendravimą... Draugystės meilė – tai asmeninė, tobula meilė. Prieš keletą metų vienoje pasirodžiusioje knygoje draugystė ir meilė buvo priešinos, buvo įrodinėjama, kad meilė – ne draugystė. Mes nuolat priešiname šiuos du dalykus, ir man atrodo, kad tai labai didelė klaida. Todėl kai kuriuos žodžius filosofas privalo išsaugoti bet kokia kaina ir nenuolaidžiauti. Jis tik turi paašškinti vartojamų terminų prasmę.

Kai draugystės meilė, arba paprasčiausiai draugystė, yra tikra ir asmeniška, ji yra tobula meilė. Tai ne antrarūšė meilė. Iš tiesų yra draugysčių dėl naudos – pasaulyje tai puikiai žinoma, pavyzdžiui, egzaminų metu. Laikant egzaminus, labai svarbu būti kieno nors draugu. Tai

⁴ Plg. *Summa th.*, I–II, q. 26, a. 4; II–II, q. 23, a. 1.

⁵ Plg. Marie-Dominique Philippe. *De l'Amour*, p. 57 t.

draugystė dėl naudos: gerai verčiantis iš gimtosios kalbos į užsienio kalbą studentas prisiriša prie studento, kuris gerai verčia iš užsienio į gimtąją kalbą, ir atvirkščiai, – ranka ranką plauna; tokie draugai gerai sutaria tol, kol vienas kitą taip papildė ir vienas kitu pasinaudoja. Taip draugauja vagys ir plėšikai. Taip draugaujama dar ir šiandien, kad ir verslo pasaulyje! „Tu mano draugas, tai didina mano asmenybės vertę.“ Į vizitinę kortelę įrašoma: „Aš esu tokio ir tokio draugas“, – tai leidžia turėti „ilgas rankas“.

Taip pat yra draugysčių dėl malonumo: aš myliu kitą, nes jis teikia man malonumo. Epikūras puikiai skyrė šiuos dalykus. Iš tiesų esama ir labai dvasiško mėgavimosi: mėgstame su kuo nors šnekučiuotis, siekiame, kad pašnekėsytų būtų vis rafinuotesnis, pakylame labai aukštai, esame patenkinti matydami prieš save supratingą ir mokantį pajuokauti pašnekovą..., o paskui ironizuojame, šaipomės, kritikuojuame žmones... Yra ir stipriau jaučiama, jausmingesnė meilė, taip myli ypač jaunuoliai: jiems labai patinka susitikti, ypač po ilgo nesimatymo. Tada jie eina kartu pavalgyti, – draugystės meilė prie gero butelio – tai nuostabu! Butelio padedama draugystė stiprėja – visiškai aišku, tai draugystės aistros lygis, taigi aistra, bet ji kilni. Man labiau patinka matyti du bičiulius valgant gerus pietus negu vienui vieną gurmaną priešais nenusakomą meniu ir aukščiausios markės vyną. Tai siaubinga! Pirmu atveju nors „dalijiesi“, kaip šiandien sakoma, dalijiesi tikrai, garbingai ir labai paprastai draugaudamas. Pagaliau yra draugysčių, kurios kyla dėl dar didesnio malonumo. Nenoriu čia per daug išsiplėsti, nes šiandien apie tai daug kalbama, tai ištisa seksualumo bei tarpusavio mainų tam tikroje draugystėje sritis.

Kalbėdamas apie „draugystės meilę“ (ją skiriu nuo naudingos draugystės ir malonios draugystės), tuoj pat atsiduriu asmeninės, dvasinės meilės plotmėje. Sakydamas „dvasinės“, neatmetu gerų draugiškų pietų, nes niekas taip nepadedą tapti dvasingu smaližiumi, kaip tikras dvasingumas; tokiu atveju vaisės tampa visai kitokios. Tai gi aistra ne pašalinama, o sukilninama, pranokstama. Ši draugystė labai didi, nes mus sieja labai gili, labai intymi ir labai asmeniška meilė.

Žmogus pasirinko kitą žmogų kaip draugą. Jie vienas kitą pasirinko šioje draugystės meilėje. Jiems atiduodant save vienas kitam, jų meilė labai stiprėja.

Tačiau esama paslapties, – paslaptį suvokiant filosofiškai, – to, kad negaliu būti tikslas pats sau, bet galiu būti tikslas savo draugui⁶. Tai ypatinga problema, iškilusi graikų ir tebekylanti šiuolaikinėje filosofijoje.

Ką reiškia įtikslinti? Tai reiškia būti kieno nors tikslu, kitaip sakant, būti jo gėriu. Aš esu kieno nors „tikslas“, esu tikslas kam nors, kai esu to žmogaus gėris, t. y. kai tam žmogui turiu tam tikros traukos galios, kai jį traukiu. Tai ne žavėjimas. Kas yra žavėjimas, žinome: žavėjimu žaidžiama. Žavėjimas susijęs su grožiu, estetika. Ką nors sužavime per pojūčius, vaizduotę. Trauka – tai kas kita. Kaip tik gėris traukia, o kai gėris *absolutus*, jis įtikslina. Kartais gėris gali būti ir *priemonė* man prisiartinti prie ko nors. Kai pamilstu asmenį, kurio dar nepažįstu, jis mane traukia prie savęs, bet aš nežinau, kodėl jis mane traukia; aš nežinau, ar tas asmuo mane myli, ar aš jam rūpiu, aš nieko apie tai nežinau. Jis už mane daug pranašesnis, arba bent jau man atrodo, kad jis už mane pranašesnis – protu arba apskritai kaip žmogus. Matau, kad jį supa kiti asmenys, aš taip pat norėčiau prisiartinti prie šio žmogaus ir tapti jo draugu, nes jį myliu, bet žinau, kad jo draugu galiu tapti tik jei pats jį traukiu. Draugystės meilė ir yra šių dviejų dvasinių meilių susitikimas. Tradiciškai būdavo sakoma: susitiko dvi „palankios“ meilės. Reikia gerai suprasti šį seną posakį, madingą XVII a. ir, beje, vartotą jau graikų. Jis reiškia, kad draugui trokštame gero: nenorime jo savintis, bet trokštame jam gero ir gerbiame jį kaip asmenį.

Šis asmuo mus traukia tiek, kiek jį gerbiame, kiek giliai jį gerbiame. Kai asmenį, kuris mus traukia, gerbiame ir kai mes patys tam asmeniui esame gėris, kuris jį traukia, dvi dvasinės meilės susitinka ir tvirtai susipina. Įvykus šiam susitikimui, atsitinka kažkas nepaprasta, nes trauka, kurią patiriame tam asmeniui, staiga gali labai sustiprėti ir

⁶ Plg. *Quelques éléments de réflexion pour une philosophie éthique*, p. 22 t.; plg. t. p. *L'amour de soi, obstacle ou moyen privilégié de la rencontre de l'autre?*

kartu visai nevaržyti; ieškojimo įtampa atlėgsta, ir tada galime truputį atsikvėpti meilėje. Žinau, kad esu mylimas, todėl galiu pailsėti. Tai truks neilgai, nes meilė gimdo meilę, ir aš trokštu eiti vis tolyn, vis dėlto poilsio akimirka ateis. Ateis didžiulio džiaugsmo akimirka, kai sužinosiu, kad mane myli tas, kurį myliu aš. Tai tarsi žiedų išsiskleidimas. Kai kas nors mane traukia, bet aš dar nežinau, ar aš traukiu jį, ar jis mane myli, pasirodo pumpuras, kuris prašosi tapti žiedu. Akimirka, kai sužinau, kad ir aš tą asmenį traukiu ir kad jis mane myli, pumpuras sprogo, žiedas pirmąkart prasiskleidžia ir pamažu skleidžiasi vis labiau.

Taigi draugystės meilė reikalauja aiškumo: žinome, kad kitas mus myli, ir žinome, kad jį mylime dėl jo paties, mylime tai, kas jame giliausia. Trokštame suteikti kuo daugiau džiaugsmo mus traukiančiam asmeniui; norėtume, kad jo džiaugsmas ir jo meilė vis didėtų.

Ar kaip tik taip įtiksliname draugą?

Taip, kaip tik taip jį įtiksliname, taip esame jo gėris. Kas yra gėris? Apibrėžti, kas yra gėris, negalima, bet yra puikus gėrio apibūdinimas: „Gėris yra tai, ko visi trokšta.“⁷ Psichologiškai meilė pasireiškia troškimu. Psichologas gali kalbėti apie troškimą, kuris mus sąlygoja, bet ne apie tai, kas yra meilės gelmė. Troškimas kyla iš sąlygotumo – tai mano ypatingas būdas mylėti, būti traukiamam, bet tai ne šios traukos gelmė, užvaldanti visą pradedančią mylėti širdį. Ta gelmė – tai mane traukiantis kitas, jis – mano gėris, ir jis mane įtikslina, kai ši trauka tampa absoliuti. Gėris, traukiantis mane dėl ko nors kito, nebėra tikslas, nes jis santykinis. Tai iškart suvokiame, kai būname įsimylėję ir susitinkame mylimo asmens draugas: jei tie draugai yra ir mano draugai, tai galiu jais pasinaudoti, norėdamas priartėti prie mylimo asmens ir sužinoti apie jį tam tikrų dalykų, kurių nežinau, nes to asmens draugas gali paklausti to, ko aš negaliu

⁷ Plg. Aristotelis. *Nikomacho etika*, I, 1, 1094 a. 3; *Summa th.*, I, q. 5, a. 1.

paklausti. Šiuo atveju aš *pasinaudoju* kitu žmogumi; pasinaudodamas gėriu, galiu, be abejo, ir toliau jo trokšti, bet nebegaliu jo mylėti visiškai ir iki galo, jis – ne mano gėris, arba jis nebėra mano gėris, jeigu buvo mano gėris. Panaikinu tai, kas buvo gėris-„tikslas“, ir jis tampa santykinu gėriu.

Ką apskritai vadinate sąlygotumu?

Bandžiau paaiškinti, kas yra tikslas mene ir draugystėje – tai dvi patirtys, labai svarbūs „modeliai“. Menininko sąlygotumas – tai jo darbas. Jeigu jis nori sukurti kūrinį, turi dirbti! Menininkas puikiai žino, kas yra darbas. Jis žino, kad darbas jį vargina. Žino, kad dirbant būtina turėti įrankių, kurie nėra kūrinys, bet jo sąlygotumas. Šis sąlygotumas labai svarbus, nes be įrankių negaliu sukurti kūrinio. Tačiau įrankiai – ne kūrinys. Jei menininkas sustoja ir sako: „Kūrinys man nerūpi, mane domina įrankis“, – ką gi, puiku, tegu jis studijuoja įrankio filosofiją! Tai sąlygotumo filosofija. Įrankis mane sąlygoja. Akiniai, kuriuos dėviu ant nosies, kad aiškiau matyčiau, mane sąlygoja, bet jie nėra mano regėjimas. Kai prie savo akinių labai priprantu, apie juos nė negalvoju, taip būnu pripratęs prie jų, kad net beveik pamirštu juos turįs, jie tampa mano kūno dalimi. Tačiau akiniai reikalingi tam, kad geriau matyčiau! Sąlygotumas visada susijęs su priemonėmis. Kaip tik todėl labai svarbu skirti tikslą nuo priemonių, nes priemone aš naudojuosi. Naudojimasis priemone – tai sąlygotumas, leidžiantis man pasistūmėti pirmyn.

Ar galima sakyti, kad sąlygotumas atsako į klausimą „kaip“, o tikslas – „kodėl“?

Tikrai taip, labai teisingai. To nepasakiau, būgštaudamas, kad bus pernelyg filosofiška, bet taip ir yra. Kam rūpi tik „kaip“, tas siekia kaip nors įgyvendinti vieną ar kitą dalyką, o kas siekia tikslo, tas siekia mylėti. „Kaip“ labiau susijęs su veiksmingumu, o tikslas – su vidine plotme.

Ar negalėtume pasakyti, kad šiuolaikinis mokslas, padaręs įtakos visiems XX a. humanitariniams mokslams, siekia atsakyti į klausimą „kaip“, bet ne į daiktų ir žmogaus „kodėl“?

Tikrai taip. Tam didelę reikšmę turėjo Auguste'as Comte'as (Ogiustas Kontas), atvirai teigęs, kad „kodėl“ bei tikslo siekimas skirtas vaikams, žmonijos infantiliajam amžiui. Būtent vaikai stengiasi suprasti „kodėl“, jie nesiliauja klausinėti „kodėl taip?“, „kodėl anaip?“ Pozityvistinis mokslas, priešingai, ieško „kaip“. Mat pasitelkęs „kaip“, galiu dominuoti ir valdyti. Tikslo siekimas man leidžia tapti autoritetu – tai visai kitas dalykas. Tai dar viena nepaprastai svarbi „kodėl“ ir „kaip“ perskyra, kuri yra sąlygotumo ir tikslo perskyros pritaikymas.

Kokia perskyra?

Autoriteto ir valdžios, arba dominavimo. Valdžia susijusi su sąlygotumu. Policininkas puikiai išmano, ką reiškia skirti pinigine baudą, jis veikia sąlygotumo plotmėje. Jis užduoda klausimus apie sąlygotumą ir visiškai nesidomi, koks jūsų tikslas, niekada nesidomi. Jei į savo atsakymą įpinate tikslą, tai išmuša policininką iš vėžių..., o kartais sugrąžina į tikrąjį kelią! Todėl, kad jis susidomi asmenimis: „Mat kaip?“ – „Taip, labai greitai važiuoju dėl to, kad tą valandą trūks plyš turiu būti toje vietoje.“ Tai tikslas, o ne „kaip“.

O autoritetas?

Autoritetas visada tarnauja tikslo siekimui. Autoritetą turintis žmogus padeda kitam žmogui siekti tikslo. Pavyzdžiui, dėstytojas. Turiu ilgą dėstymo patirtį, leidusią man perprasti, kas yra dėstymas. Man patikdavo kasmet aiškinti, kuo skiriasi prižiūrėtojas nuo dėstytojo, perduodančio tik tai, ką žino, taip pat nuo dėstytojo, trokštančio padėti savo klausytojams tapti truputį protingesniems. Buvo tokia mokykla, kurioje net būdavo skiriami dviejų tipų dėstytojai: dėstytojai, mėgstantys savo paskaitas, ir dėstytojai, mylintys savo studentus.

Mėgstantieji savo paskaitas susiję su sąlygotumu. Mėgti savo paskaitas nėra tikslas, galbūt tai labai svarbu, bet tai ne tikslas. Dėstytojas, mylintis savo studentus, – tai kas kita! Meilė studentams jam padės perduoti savo žinias.

Grižkime prie klausimo apie filosofiją. Jūsų nuomone, pagrindinis filosofijos klausimas, atrodo, yra labiau „kodėl“, negu „kaip“? O humanitariniai mokslai šiandien labiau domisi žmogaus sąlygotumu.

Taip. Todėl kartais filosofo pokalbis su pozityvistais, t. y. su tais, kuriems rūpi tik „kaip“ ir kurie automatiškai *neigia* visus „kodėl“, yra lyg kurčiųjų pokalbis. Kalbėdamasis su marksistu, tikru marksistu, marksistu intelektualu, visada paklausiu, koks jo gyvenimo uždavinys ir, kaip minėjau, bandau sužinoti, ar jis vedęs ar ne, ar myli savo žmoną ir savo vaikus. Tada klausiu: „Ką apie tai teigia jūsų marksistinė filosofija?“ Žinau, kad juos tai siaubingai erzina, bet aš ir noriu jiems parodyti „kaip“ ribas. Bet kokia dialektika, net iškiliausia, priklauso nuo „kaip“, kuris praryja tikslą.